

ВІДГУК
офіційного опонента доктора мистецтвознавства
КОСІВ Роксолани Романівни
на дисертацію ОСАДЧОЇ Олександри Анатоліївни
«РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ
В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ»,
подану до захисту до Спеціалізованої вченої ради Д 35.103.01
Львівської національної академії мистецтв
на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства
за спеціальністю 17.00.05 — образотворче мистецтво

Ступінь актуальності теми дослідження

Дисертація Олександри Осадчої розкриває розвиток українського мистецтва другої половини ХХ — початку ХХІ століття крізь призму адаптації християнської традиції. Цей час є надзвичайно складний і в політичному, і в культурному аспектах. Тривалість радянської тоталітарної системи, її розпад та становлення української держави були турбулентними у свідомості кожного, хто так чи інакше пов'язував себе з українською історією. Відображення християнської традиції у кожному з цих періодів мало свій сенс та своє вираження. Якщо в радянський період християнські мотиви були тотально неприйнятними ідеологією влади, що диктувала умови існування мистецтва, то в час незалежної України ті ж мотиви стають декларативними та загально використовуваними, причому в різних сенсах: від спроби передати найвищі ідеали в наближеній до церковного мистецтва формі чи до іронії та навіть гротесковості у відтворенні біблійних тем. Християнські образи, сюжети та символи належать до найбільш упізнаваних, принаймні для країн, де християнство є традиційною релігією, до яких відноситься Україна, та мають стійкі ідеї-повідомлення, відповідно їхні смисли й інструментарій активно використовуються художниками «нецерковного» мистецтва ХХ—ХХІ ст. Отож дисертантка поставила собі за мету дати лад способам та формам репрезентації християнської традиції в українському мистецтві другої половини ХХ — початку ХХІ ст., що формує актуальність роботи. Хоча християнські мотиви у творчості окремих майстрів так чи інакше ставали предметом дослідження, комплексно цей аспект не розглядався. Його дослідження є вагомим, оскільки мистецька християнська репрезентація відображає історію ідей українського суспільства того часу, окрім того її складова у творчості окремих митців стала засобом для передачі національних ідей та ідеалів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукові положення, твердження дисертації та висновки обґрунтовані конкретними прикладами та фактами. Авторка засвідчила ерудованість та розуміння складного корпусу ідей мистецьких стилістик, напрямків і течій, що розвинулися наприкінці 1990-х рр. і продовжують розвиватися дотепер, знання

богословських категорій, які стосуються предмету дослідження, фахово оперує інструментарієм міждисциплінарних методик, які є актуальними при вивченні сучасного мистецтва, базує своє дослідження на широкому колі пам'яток, які охоплюють майже всю територію сучасної України. Слід звернути увагу на вагомий корпус використаних джерел, який налічує 417 позицій. Праці, на які покликається авторка, засвідчують її обізнаність не тільки з публікаціями, що стосуються теми роботи, а й дотичних питань та суміжних дисциплін. Відповідно до поставленої мети побудована структура роботи, яка поетапно вирішує завдання дослідження. Результати, до яких прийшла авторка, акумульовані в загальних висновках, що відповідають на поставлені у вступі запитання. Положення дисертації достатньо апробовані та винесені для обговорення на 19 наукових конференціях. Хоча дисертація заторкує культурологічні питання, можемо констатувати, що об'єкт і предмет дослідження та ракурс обраної проблематики відповідають паспорту спеціальності 17.00.05 — образотворче мистецтво.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів

Опрацювавши рукопис дисертації, автореферат та основні публікації за темою дисертації можемо ствердити, що одержані результати дослідження містять наукову новизну та доповнюють вже відомі уявлення про розвиток українського мистецтва другої половини ХХ — початку ХХІ ст. Авторкою вперше систематизовано матеріал щодо репрезентації християнської сакральної традиції в українському мистецтві другої половини ХХ — початку ХХІ ст., осмислено стратегії інтерпретацій біблійних образів у сучасних мистецьких практиках; введено до наукового обігу низку творів сучасних українських митців. Заслуговують на увагу запропоновані у дисертації лінгвістичні методи дослідження відображення християнської тематики у творах художників періоду незалежної України, що полягають у цитації, ремінісценції та авторській інтерпретації. Категорії християнських мистецьких парадигм авторка інтерполює на твори українських художників 1990–2010-х рр., уводячи до дослідження поняття «образ-парадигма», застосовуване при вивченні церковного мистецтва. Таким чином уважаємо, що дослідження О. Осадчої як таке, що містить наукову новизну, матиме вплив на розвиток та стратегії сучасних наукових напрацювань у галузі мистецтвознавства, культурології та, припускаємо, й богослов'я, адже нерідко митці, які використовують у своїх «нецерковних» творах мотиви Святого письма, апелюють до широкої глядацької аудиторії, значно ширшої, ніж у церковного мистецтва в конкретній церковній будівлі. Як засвідчено в авторефераті, усі наукові результати дослідження досягнуті авторкою самостійно.

Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях

Положення та висновки дисертації висвітлено у 26 наукових публікаціях, 25 з яких є одноосібними, одна — у співавторстві. Шість наукових публікацій входять до переліку фахових видань, що затверджені МОН України як такі, що кваліфіковані до публікацій результатів наукових дисертаційних праць за спеціальністю 17.00.05 — образотворче мистецтво та числяться у наукометричних базах. Текст автореферату відповідає тексту дисертації, наведені

в авторефераті положення, методика та висновки у повному обсязі застосовані, підтверджені фактами та розкриті в дисертації.

Практичне значення результатів дослідження

Практичні та теоретичні результати дисертаційного дослідження О. Осадчої, на нашу думку, матимуть застосування при вивченні сучасних мистецьких процесів. Критерії аналізу творів можуть стати моделлю для подібних студій інших змістів у ширшому хронологічному та географічному вимірах. Деякі методики дослідження творів, запропоновані у дисертації, зокрема прийоми цитації, ремінісценції та авторської інтерпретації, можна використати і для вивчення українського церковного мистецтва ХХ—ХХІ ст. Зважаючи на широкий об'єкт дослідження, поза увагою цієї дисертації залишилися твори українських художників за межами сучасної України, які би суттєво доповнили уявлення про репрезентацію християнської традиції в українському мистецтві, особливо другої половини ХХ ст. Відповідно, це дає перспективи продовження дослідження із застосуванням уже апробованої методики. Запропоновані принципи систематизації творів можуть стати підказкою для організації виставкових проектів, створення реєстрів чи індексів класифікації мистецьких творів за змістом чи за авторами.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам

Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків, що містять список ілюстрацій, ілюстрації та апробацію результатів. Текст дослідження займає 187 сторінок. У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, його мету та завдання, наукову новизну, об'єкт і предмет дослідження, структуру роботи та подано результати апробації основних положень дисертації. У першому розділі розкрито стан дослідженості теми, причому велика увага звернена на виявлення процесів ресакралізації у суспільстві ХХ—ХХІ ст., що відбилося і на мистецьких процесах. Авторка зазначає, що разом з ресакралізацією дослідники спостерігають в останні десятиліття і релігійний поворот, називаючи цей період «метамодернізмом», як альтернативі до «постмодернізму» (с. 26–27). Окремо розглянуті праці присвячені виявленню впливів сакрального на сучасне мистецтво, зокрема, українське. Тут також коротко вказані основні джерела дослідження та розкрита методика його проведення.

Об'ємний другий розділ роботи показує як релігійна тематика проявлялась в українському мистецтві радянського періоду 1960–1980-х рр. Авторка рубрикувала перший підрозділ цього розділу на шість частин у яких подано огляд загальних тенденцій функціонування сакральних символів та зображень у радянському мистецтві (підрозділ 2.1.1). Огляд звернення до цих символів у творах художників радянської України здійснено за регіональним принципом, що має свою логіку, адже, як відомо, передумови та специфіка діяльності українських митців була різною. У другому підрозділі виявляється ремінісценсія пластичних принципів авангарду в творах на християнську тематику, де авторка приходить до висновку, що «джерелом художнього інструментарію в роботі з релігійною

тематикою для майстрів досліджуваної епохи стали художньо-виражальні засоби [...] експресіонізму» (с. 109). Третій розділ роботи, який, на нашу думку, має найбільш вдалу методикою дослідження задекларованих процесів репрезентацій християнської традиції в українському мистецтві другої половини ХХ — початку ХХІ ст., рубриковано на три підрозділи, у яких розкривається інструментарій передачі цієї традиції через цитування, ремінісценцію та авторську інтерпретацію. Останній, четвертий розділ роботи, представляє специфіку візуалізації християнської тематики у творах 1980–2010-х рр. через упізнавані символи та образи. У першому підрозділі цього розділу авторка розглядає три такі «образи-парадигми»: раю, храму та материнства. Два інші підрозділи присвячені огляду відображення християнської символіки у творах нефігуративного мистецтва та в сучасних мистецьких практиках. Результати дослідження акумульовано в загальних висновках. Таким чином можемо ствердити, що структура дисертації логічна та відображає тему дослідження. Автореферат і дисертація, загалом, оформлені згідно вимог МОН України до кваліфікаційних праць такого рівня.

Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації

Відзначаючи добрий фаховий рівень дисертаційного дослідження, звернемо увагу на деякі недоліки та дискусійні моменти.

1. Насамперед, у назві дисертації хронологія дослідження окреслена другою половиною ХХ — початком ХХІ ст. Натомість хронологічні межі у вступі дисертації та в авторефераті визначено 1960–2010-ми рр., які дійсно охоплені в дослідженні. Оскільки авторка не пише про твори 1950-х рр. то було б логічним у назві роботи вказати період 1960–2010-х рр. Адже до дослідження взяті твори виконані і в 2019, і в 2020 рр., зокрема нещодавні роботи А. Ялози, В. Кауфмана та ін. (сс. 125, 197, 201).

2. У трьох основних розділах роботи задекларовані мистецькі тенденції репрезентації християнської традиції розглядаються через творчість конкретних авторів. Виникає питання — за якими критеріями відбиралися автори, адже помітно, що всіх художників, які зверталися до християнської тематики в 1960–2010-х рр., не згадано. При такому широкому об'єкті дослідження варто було у вступі чи в першому розділі, де розглядається джерельна база дослідження чітко пояснити за яким принципом робився відбір авторів.

3. Виникає питання щодо критеріїв відбору творів, які розглянуті в дисертації. Адже в альбомі представлені роботи, які мають чітко виражену християнську тематику — впізнавані мотиви, а також роботи, в яких ці мотиви є завуальованими. Крім цього, у додатку можна помітити твори, у яких християнську тематику треба або додумати або уявити, що загалом є притаманно постмодернізму. Однак, за таким постмодерністичним підходом, мало не в кожній роботі при бажанні можна побачити щось сакральне. Тому критерії відбору творів до дослідження також варто було чітко прописати у вступі чи в першому розділі дисертації.

4. Нечітко сформульований об'єкт дослідження також у тому, що, як бачимо із тексту дисертації, у роботі досліджуються живописні та графічні твори, арт-практики, фотографія, в окремих випадках скульптура, один раз

звернено увагу на дерев'яну пластику. Слід відзначити, що митці художнього текстилю, кераміки чи металу, особливо періоду незалежної України, також зверталися до християнських мотивів. Оскільки у назві зазначено, що розглядається загалом «українське мистецтво», а в об'єкті доповнено «мистецтво (світське) України», варто було пояснити за якими критеріями відбиралися твори.

5. До обраних у підрозділі 4.1 трьох «образів-парадигм», які на думку дослідниці були найбільш експлуатованими митцями 1980–2010-х рр., варто було б додати образ жертви та образ святого воїна, що також мали поширення у творах тогочасних митців.

6. На нашу думку, є занадто розлогим пояснення поняття «образ-парадигма», яке повторюється у підрозділі 4.1.1. та в наступному підрозділі, який, очевидно, помилково також пронумеровано 4.1.1. (сс. 165–168).

7. Наявні технічні невідповідності роботи та її змісту. У тексті дисертації підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 4.1 та 4.3 рубриковані на окремі підрозділи зі своїми назвами, а в змісті це не відображено. Окрім цього, сама нумерація цих підрозділів у деяких випадках є неправильною (сс. 87, 97, 165, 167, 171, 174, 193).

8. Наявні також стилістичні та граматичні помилки у тексті дисертації та в анотації.

Висловлені зауваження не применшують наукового значення дисертації О. Осадчої та загалом високої оцінки фахового рівня дослідження.

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів

Враховуючи актуальність роботи, її наукову новизну, методика дослідження, цінність наукових результатів, їх обґрунтованість та достовірність, практичне та теоретичне значення, вважаю, що дисертація Олександри Осадчої «Репрезентація християнської традиції в українському мистецтві другої половини ХХ — початку ХХІ століття» є самостійною завершеною науковою працею, яка матиме значення для подальших студій українського мистецтва.

Дисертація О. Осадчої відповідає чинним вимогам Порядку присудження наукових ступенів, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.05 — образотворче мистецтво.

Офіційний опонент:

**доктор мистецтвознавства,
завідувачка кафедри сакрального мистецтва
Львівської національної академії мистецтв**

Косів Р. Р.

